

nem.-slov. 20: Abrechnung, *obrazhún*; Janežič 1851, 213: *Obračún*, Berechnung, itd.; **obratek** — G. Majcen, Janežičeva Slovnica, Ponatis iz DS, Ljubljana 1905, str. 5: Seme narodne svobode, ki se je ob *obratku* zadnjih stoletij oživilo; **Obrazec** — Nov. 1859, 360: po tem *obrazcu* (formularji); Janežič 1850-51 ima le: obrazek, zka, Formular, Muster; **obred** — M. Majar, Pravila ... 1848, 31: samo za cerkvene *obrede*; **obrobec** — Nov. 1845, 164: On (obertnik Franc Sajkota na Dunaji) je namreč naredbo znašel, ... *obrobc* (porte) itd. takó izdelati; **obrtnik** — Nov. 1843, 1, 2, 1844, 152, 1845, 164 itd.; Janežič 1851, 207: *Obèrtnik*, Betriebsame, Gewerbetreibende, itd. **obsad** — V. Vodnik, Slov. Bef., zv. 36/4^b: Garnision, *obsád*; Murko 1833, Janežič 1850-51, 1867, nimata; Cigale 1860, str. 574, ni sprejel, marveč je zapisal posada, posadka, garnizon, zato tudi Plet. nima; **obstebrati** — Gutsm. 1789, 5: Abpflöcken, *obstrebati*, konzhe stebre staviti; **obstrtje** = obstretje — Pohl. 1781, U₂^a: Obftertje, a,n. Der Umschein, Glanz, je naredil Pohl. po glagolu obftrešiti, obftrem, Umgeben, Circumfulgere (r. t.), kar je lepo, je dobro, kakor je pripisal Breznik v svoj Plet. slovar; **obžeti** — A. Breznik, Vezhna Pratika (mariborska izdaja okrog l. 1808), str. 60: Pphenizo, aku je gofta, inu velka, *obsheti*; **ocvetličenje**, **ocvetličiti** — Gradimo, 1. III., šte. 26, Ljubljana, 30. jun. 1950, str. 4: Zakaj pri nas še nismo *ocvetličili* oken? ... pa mu bomo prav radi pomagali z *ocvetličanjem* oken; **ocvirkovica** — P. Skuhala, Povesti ... Maribor 1910, 128: *Ocvirkovica* je kaj tečna narodna hrana iz svinjetine.

(Se bo nadaljevalo)

AKADEMIJIN SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta Ljubljana

ANKETE ZA DOLOČITEV NAGLASNEGA MESTA TER KAKOVOSTI IN KOLIKOSTI NAGLAŠENEGA SAMOGLASNIKA

1. Kot svoječasni glavni poročevalec za pravorečna in pravopisna vprašanja v novem akademiskem slovarju slovenskega knjižnega jezika sem se med drugim zaustavil tudi ob vprašanju kolikosti in kakovosti naglašanih *o* in *e* v priponskih obrazilih deležnika na *-oč* in *-eč*, ki ju je na svojski način normiral SP 1962, sicer na pobudo moje razprave,¹ drugače kot bi glede na resnično govorjenje kazalo. Da bi zadevo, kolikor se da, razčistili, sem sestavil naslednje besedilo, ki so ga (kot vsa naslednja) izbrani diktorji brali v magnetofon, magnetofonske zapiske pa sta nato identificirala J. Toporišič in A. Bajec:

Kot je znano, je Oblomov junak istoimenega romana Gončarova. Znan je po tem, da je prebil dneve in dneve sedeč v naslonjaču ali ležeč napol buden v svoji udobni postelji. To mu je bilo nekako všeč. Njegov duh pa ni bil morda

1. Prim. JiS 1958/59, 48—50: Še o naglasu nedoločnih glagolskih oblik.

len, neokreten ali celo pokvečen, temveč bister, a vendarle preveč obotavljajoč se. Tudi njegov izgled je bil pridobivajoč. Sploh je bil še živ in je opazil Olgo, plemiško dekle, ki je dan najraje prebila prebirajoč tedanje pesnike in pisatelje in po potrebi se sprehajajoč po lepi okolici vil, kjer je stanovala. Opazila je, kaj se z Oblomovom dogaja v zvezi z njo, zato se ni prestrašila, dobro ga poznavaajoč, ko je na sprehodu, skrivoma ga opazuje, prestregla vroč, skoro žgoč sijaj njegovih oči. Vendar je bil Oblomov preboječ, kljub vsemu premalo goreč v svojem prizadevanju za tisto, kar se mu je razodevalo kot sreča. To se mu je maščevalo. Naneslo je namreč, da se je preselil na viborško stran in dalj časa ni mogel k Olgi, ker so mostove zaradi pomladanskega vodovja razdrli. Nekoč je sploh iz svoje sobe opazil, da je laket njegove gospodinje ves lep in bleščeč. Sprehajajoč se po sobi, je sicer še pogosto mislil na Olgo, toda bleščeči stanodajalkin komolec je vseeno postajal res preveč bleščeč, da ga ne bi bil upošteval. Olga seveda ne bi bila zadovoljna, ko bi to vedela. Ves rdeč je postal ob tej misli, saj jo je iz pisma videl, kako mu piše, roteč ga in zaklinjajoč, naj vendar ne ostane na drugem bregu. Toda njegova gospodinja je znala tudi dobro kuhati, kar je dokazoval njegov trebuh, ki je bil vedno bolj pozornost zbujujoč. Sicer je pa tudi sicer vse proč in prav je, da je tako, si je rekel, premišljuje vso zadevo, pravzaprav boreč se s svojo boljšo polovico, hoteč urediti stvari ali pa jih priznati, kot so bile. Olga ga je spomladi sama šla obiskat in se je gredoč preko mostu ozrla v Nevo, ki je valeč grmade ledu, hitela nasproti Baltiku. Oblomov mostu ni priznal in tudi s pomladjo ni bil zadovoljen, kot da bi se je sramoval. Samo včasih ponoči je stokajoč sanjski vzdih nekaj razodeval, toda slišala ga je samo noč. — Pa je le nemogoč, si je priznala Olga, namreč Oblomov, objemajoč svojega nemškega moža, ki je bil spodbujajoč primer.

To besedilo, ki sem ga pripravil kot obnovo Oblomova, je bralo 14 poizkusnih oseb: J (M. Janežič), C (M. Cedilnik), Dr (V. Drešar), D (M. Dolenc), M (D. Maher), P (B. Pleničar), Kr (M. Kranjec), B (V. Baebler), U (B. Urbančič), Š (R. Štefan), S (S. Sever), Vi (J. Vidmar), K (M. Kačič) in V (M. Veselko). Rezultati so po Toporišičevem poslušanju naslednji:

Oblike na -eč so izgovorili vsi kratko in široko razen v preglednici navedenih:

									Skupaj:	
sedeč	C	Dr	Kr	B					10— 4	
ležeč		Dr	Kr	B					11— 3	
preboječ			Kr		K?				12— 2	
goreč		Dr	Kr						12— 2	
bleščeč		Dr	Kr			Š	D		10— 4	
bleščeč	C?	Dr	Kr		S		D		9— 5	
roteč		Dr			S		D		11— 3	
boreč		Dr	Kr		S				11— 3	
hoteč		Dr	Kr	B	S				10— 4	
valeč	C?	Dr		B					11— 3	
rdeč		Dr							13— 1	
Skupaj	11	3	10	8	4	1	4	1	3	120—34

Preizkusni besedi *všéč* in *prevéč* so izgovorili vsi, kot je zapisano. Od 154 možnih realizacij je samo 34 z dolgim ozkim *e*, kar znaša 22 0/0. *-éč* naglašujeta predvsem Dr in Kr (skupaj 18 primerov od 34); to je njiju narečni izgovor (Dr) oz. individualna posebnost (Kr). Za S menim, da tako govori (v 4 primerih od 14) zaradi »šole« ali pa meša, kakor priložnostno še drugi navedeni.

Edino pravilni zapis v slovarju je torej *-èč*, in sicer ne glede na to, ali gre za prislovno ali prilastkovno rabo (med atributivno rabo štejem tudi primere, kjer je deležnik povedkovo določilo).

Oblike na *-oč* so izgovorili vsi dolgo razen v preglednici navedenih:

<i>obotavljajoč</i>	Vi	K	V																	11—3
<i>pridobivajoč</i>	Vi		V	Š	B															10—4
<i>prebirajoč</i>	Vi			Š?																12—2
<i>sprehajajoč se</i>	Vi																			13—1
<i>poznavajoč</i>	Vi					C?														12—2
<i>opazujoč</i>	Vi		V																	12—2
<i>žgoč</i>	Vi		V		B			P		J										9—5
<i>sprehajajoč</i>	Vi																			13—1
<i>zaklinjujoč</i>	Vi																			13—1
<i>zbujajoč</i>			V	Š?	B						S		M?							9—5
<i>premišljujoč</i>	Vi		V																	12—2
<i>gredoč</i>												K	M							12—2
<i>stokajoč</i>	Vi									J?										12—2
<i>nemogoč</i>	Vi?				B		D		U	J	S?									8—6
<i>objemajoč</i>	Vi							P?		J										11—3
<i>spodbujajoč</i>	Vi		V							J?										11—3
<i>vroč</i>	Vi	K	V	Š	B	C	D	P	U			K	M							3—11
	15	2	8	4	5	2	2	3	2	5	2	2	3							183—55

Preizkusne besede *nekóč*, *pròč* in *nóč* so naglasili vsi, kakor je zapisano. Od možnih 238 realizacij je *-óč* dobilo 183 primerov, samo 55 pa *-òč*, kar znaša procentualno 77 0/0 — 23 0/0. Pri tem akcentuiranju izstopa kot prava posebnost Vi (15 primerov z *-òč*), deloma še V (8 primerov z *-òč*). Ta dva sta posebneža, posebno Vi, in ju ni mogoče upoštevati v knjižnem jeziku. Vse druge primere z *-òč* imam za zagovorjene (primer negotovost pri Š dvakrat, pri C enkrat, pri P enkrat, pri J dvakrat, pri S enkrat, pri M enkrat — skupaj 8-krat), kolikor ne gre za besede *žgoč*, ki se tako naglašuje kot pridevnik, in *vroč*, *nemogoč*, ki sta čista pridevnika. Vi si je tako naglaševanje verjetno priredil ali pa je narečno, V meša.

Če upoštevamo vse povedano, je treba reči, da se deležnik na *-č* izgovarja v vseh položajih kot *-óč*; kratek ali dolg je lahko le pri pridevnikih *vroč*, *žgoč* in *nemogoč*. To bi bilo treba sprejeti v slovar, drugo je teorija.

Iste magnetofonske posnetke je poslušal in si zapisoval izgovor deležnikov na *-č* samo še Bajec. Tu je njegovo zapisovanje:

- J : -eč kratko, -oč dolgo, vendar žgòč, gredoč?, stokajòč, objemajòč;
 C : -eč kratko, -oč negotovo;
 Dr : -eč večinoma dolgo, a bojèč, -oč večinoma dolgo;
 D : -eč večinoma kratko, nekaj dolgo, -oč vedno dolgo;
 M : -eč kratko, -oč dolgo, vendar zbučajòč, gredòč;
 P : -eč kratko, -oč nejasno;
 Kr : -eč dolgo, -oč dolgo;
 B : -eč oboje, -oč oboje (6 dolgo, 4 kratko?);
 U : -eč kratko, -oč 10 dolgo, 4 kratko;
 S : -eč kratko, -oč kratko in dolgo (navaja samo gredòč);
 Š : -eč parkrat kratek, nato dolg, -oč vedno dolg;
 Vi : -eč kratek, -oč kratek;
 K : -eč kratek, redko dolg(?), -oč enkrat? kratek, sicer dolg;
 V : -eč kratek, -oč kratek in dolg.

Primerjaj to za statistiko manj uporabno zapisovanje s Toporišičevim, ki kaže natančno distribucijo po besedah in poskusnih osebah: v glavnem je le skladje.

2. Naslednja anketa je obravnavala izgovor naglašene samoglasnika v obliki za im. (tož.) edn. moškega spola zloženih pridevnikov tipa *črnogled*, *brzonog* ipd. Za to anketo sem pripravil namesto strnjene besedila naslednjo vrsto stavkov:

Ti si mi preveč črnogled človek.

Jelen je sicer brzonog, košuta je pa še bolj brzonoga.

Dolgozob star merjasec je lahko prav nevaren.

Ima prav moderen ostrorob avtomobil.

Jastreb je ostrook ptič. Res je ostrook.

Martin je širokega obraza in še toponos povrhu.

Preveč brzoplet si, sicer pa pošten.

Miha je bil brzopet deček, to je treba priznati, a tudi ti si brzopeta.

Nogometaš mora biti brzokrak in ne prav praznoglav.

Razoglav in bosonog se je sosed pognal za tatom.

Brzonogi Ahil je bil ranljiv samo v peto.

Srborit si, da kar ni imeti opravka s tabo.

Samson je bil preveč dolgolas; to ga je pokopalo.

Kratakorep pes je dvignil iz zoreče pšenice jerebico.

Janezov jazbečar je prav posebno kratkonog; ne bi verjel kako.

Če je ta psica dolgorepa, potem sploh noben pes ni kratkorep.

Včeraj je spal pri nas raztrgan, dolgograd berač.

Dolgodlak pes je lahko prav lep, če je čist in dobro rejen.

Hrt je menda dolgoglav, gotovo je dolgoglav.

Naenkrat se je znašel pred mano dolgokrak fantin; kdove od kod je priletel.

Ni čudno, da je sosed tako dolgorok, ko neprestano vleče in gara.

Naš narod je šel skoro golorok nad sovražnika.

Ta gosak je lepo dolgovrat, petelin pa repat.

Sosedov je bil takrat še mlad in črnograd, danes je star in sivolas človek kakor jaz ali ti.

Tudi stol je že ves črvojed.
 Ta medved je travojed polepuh.
 Mesojed medved je prava nadloga.
 Ta človek ima jezik kot krava rep.

Te stavke je bralo samo 8 diktorjev: C, D, J, P, B, U, M in V. Na magnetofon posneto so slušno identificirali: Ba = A. Bajec, Lo = T. Logar, Ri = J. Rigger, To = Toporišič. Zapise identifikacij sem obdelal in dobil naslednjo preglednico (v vsakem stolpcu so najprej zapisane identifikacije Ba, nato Lo, Ri, To; prečrtana ničla zaznamuje neidentificiran primer:)

Preglednica primerov z o in e:

	Dolgo in ozko izg. primerov	Kratko in široko izg. primerov	Dolgo in široko izg. primerov
1. črnogled	6 + 6 + 6 + 6 = 24	2 + 2 + 2 + 2 = 8	0 + 0 + 0 + 0 = 0
2. brzonog	6 + 6 + 6 + 6 = 24	2 + 1 + 2 + 2 = 7	0 + 1 + 0 + 0 = 1
3. dolgozob	7 + 7 + 8 + 8 = 30	1 + 0 + 0 + 0 = 1	0 + 0 + 0 + 0 = 0
4. ostrorob	8 + 7 + 8 + 8 = 31	0 + 1 + 0 + 0 = 1	0 + 0 + 0 + 0 = 0
5. ostroke	7 + 8 + 8 + 8 = 31	1 + 0 + 0 + 0 = 1	0 + 0 + 0 + 0 = 0
6. ostroke	7 + 7 + 8 + 7 = 29	1 + 1 + 0 + 1 = 3	0 + 0 + 0 + 0 = 0
7. toponos	5 + 5 + 5 + 5 = 20	3 + 2 + 3 + 2 = 10	0 + 1 + 0 + 1 = 2
8. brzopet	2 + 3 + 2 + 2 = 9	6 + 5 + 6 + 6 = 23	0 + 0 + 0 + 0 = 0
9. brzopeta	∅ + 4 + 3 + 4 = 11	∅ + 0 + 0 + 1 = 1	∅ + 4 + 5 + 3 = 12
10. bosonog	7 + 8 + 8 + 8 = 31	1 + 0 + 0 + 1 = 2	0 + 0 + 0 + 0 = 0
11. kratkonog	8 + 8 + 8 + 8 = 32	0 + 0 + 0 + 0 = 0	0 + 0 + 0 + 0 = 0
12. bosonogi	∅ + 8 + 8 + 8 = 24	∅ + 0 + 0 + 0 = 0	∅ + 0 + 0 + 0 = 0
13. kratkorep	3 + 3 + 3 + 2 = 11	5 + 5 + 4 + 6 = 20	0 + 0 + 0 + 0 = 0
14. kratkorep	4 + 3 + 4 + 4 = 15	4 + 5 + 4 + 3 = 16	0 + 0 + 0 + 1 = 1
15. kratkorepa	∅ + 7 + 7 + 7 = 21	0 + 0 + 0 + 0 = 0	∅ + 1 + 1 + 1 = 3
16. rejen	∅ + 0 + 0 + 0 = 0	∅ + 8 + 6 + 7 = 21	0 + 0 + 0 + 0 = 0
17. dolgorok	6 + 6 + 6 + 6 = 24	2 + 2 + 2 + 2 = 8	0 + 0 + 0 + 0 = 0
18. golorok	6 + 7 + 7 + 7 = 27	2 + 1 + 1 + 1 = 5	0 + 0 + 0 + 0 = 0
19. črvojed	7 + 7 + 7 + 7 = 28	1 + 1 + 0 + 1 = 3	0 + 0 + 0 + 0 = 0
20. travojed	5 + 7 + 7 + 7 = 26	3 + 1 + 1 + 1 = 6	0 + 0 + 0 + 0 = 0
21. mesojed	∅ + 8 + 8 + 8 = 24	∅ + 0 + 0 + 0 = 0	0 + 0 + 0 + 0 = 0
22. rep	7 + 5 + 2 + 2 = 16	1 + 3 + 3 + 4 = 11	0 + 0 + 3 + 2 = 5

Naslednja preglednica pa razodeva identifikatorje za stolpca 2 in 3:

1. è govorila C, V po zap. Lo, Ri, To
2. ò govorila C, V
3. Lo ni zapisal za R, Ri? pri P
4. Lo C ò, Ri D?, To C?
5. Lo C tudi ò, To C?
6. Lo C ò, To ni zapisal za C

7. Lo C, V ò, J ò, Ri CV ò P ó?, To J ò V ó?
8. Lo CJBUM è, Ri CJBUMV?, To CJBUMV è
9. Lo V é? DLP é?, Ri DJP é, To DJP é
10. Lo V ó?
11. ———
12. Ri D?, To C?
13. Lo CDJPB è, Ri C è? U? DPB è, To DV è? CPBU è
14. Lo CDPBU è, Ri Dé? CJBV è, To CJV è B è?
15. Lo P è, Ri B è, To B è
16. Ri DB Ø, To D Ø
17. Lo CV ò, Ri V ò, To CV ò (V ò srednji)
18. Lo C ò, Ri U ò D ò?, To C ò
19. Lo C è, Ri C Ø, To C è
20. Lo P è, Ri B è, To P è
21. ———
22. Lo PBV è, Ri DB? M è PUV è, To DM è? PBUV è

Iz Bajčevega (Ba) zapisa kvantitete in kvalitete ni razvidno, katera poskusna oseba je govorila namesto *é*, *ó* bodisi *è*, *ò* bodisi *ê*, *ô*.

Od 18 zloženek z naglašnim *o* ali *e* v zadnjem zlogu imajo samo *brzopet*, *kratkorep* in *kratkorep* redkeje *é* kakor *è*; razmerje je: 9 — 23, 11 — 20, 15 — 16. Pri drugih 15 zloženkah je razmerje med tipoma *é* in *ó* in *è* *ó* kakor 88 % — 12 %. Za besedo *brzopeta* je razmerje 11 *é* — 1 *è*? — 12 *ê*, za besedo *bosonogi* 24 *ó* — 0 — 0 in za besedo *rep* 16 *é* — 11 *è* — 5 *ê*.

Za zloženke z *o*-jevskim naglašnim vokalizmom je v slovar sprejeti kar *ó*, saj je samo pri *toponos* razmerje 20 — 10 — 2, sicer pa ima *ó* prevladujočo večino. Za *-pet* in *-rep* je priporočljiva varianta *è* / *é*, *brzopeta* bi bilo mogoče dovoliti *é* / *ê*.

In sedaj še preglednici za primere z naglašnim *a*:

	Dolgo izgov. primerov	Kratko izgov. primerov	Negotovo izgov. primerov
1. brzokrak	4 + 3 + 3 + 4 = 14	4 + 5 + 5 + 4 = 18	0 + 0 + 1 + 0 = 1
2. praznoglav	2 + 1 + 2 + 5 = 10	6 + 7 + 5 + 3 = 21	0 + 1 + 2 + 3 = 6
3. razoglav	3 + 5 + 5 + 5 = 18	5 + 3 + 2 + 2 = 12	0 + 2 + 1 + 3 = 6
4. dolgolas	5 + 6 + 5 + 6 = 22	2 + 2 + 3 + 2 = 9	1 + 0 + 2 + 0 = 3
5. dolgograd	6 + 5 + 5 + 6 = 22	2 + 3 + 3 + 2 = 10	0 + 0 + 0 + 1 = 1
6. dolgograd	6 + 4 + 3 + 3 = 16	2 + 4 + 5 + 5 = 16	0 + 0 + 3 + 0 = 3
7. dolgograd	2 + 5 + 3 + 3 = 13	6 + 3 + 5 + 5 = 19	1 + 2 + 1 + 0 = 4
8. dolgograd	2 + 4 + 3 + 4 = 13	6 + 4 + 5 + 4 = 19	1 + 0 + 1 + 1 = 3
9. dolgograd	3 + 3 + 2 + 3 = 11	5 + 5 + 6 + 5 = 21	0 + 0 + 2 + 0 = 2
10. dolgograd	5 + 5 + 4 + 7 = 21	3 + 3 + 4 + 1 = 11	0 + 0 + 1 + 1 = 2
11. repat	Ø + 4 + 3 + 2 = 9	Ø + 4 + 5 + 6 = 15	0 + 0 + 3 + 2 = 5
12. črnograd	4 + 3 + 2 + 5 = 14	4 + 5 + 3 + 3 = 15	0 + 0 + 2 + 1 = 3
13. sivolas	4 + 3 + 3 + 6 = 16	3 + 5 + 4 + 2 = 14	1 + 0 + 1 + 0 = 2

Naslednja preglednica kaže, pri katerih diktorjih so identifikatorji spoznali kračino in pri katerih so bili v dvomih:

1. Lo CDUMV à	Ri CDUMV à	To CUMV à BC? V? D?
2. Lo CD? JPBUV à	Ri BC à? JPUV? à	To JDU à
3. Lo D à? V à C?	Ri PJU à V á?	To DC? JÜ à P?
4. Lo CU à	Ri CP? U à	To CU à
5. Lo CUV à	Ri CUV à	To C? U à J?
6. Lo CJBU à	Ri CP? BUV à DJ á?	To CJBUV à
7. Lo CP à	Ri CJP? UV à	To CDJUV à
8. Lo JPUV à	Ri JPUM? V à	To JPUV à B? á
9. Lo CPUMV à	Ri CDPUMV à JB á?	To CPUMV /M á?
10. Lo CUV à	Ri CP? UV à	To Uà V? á
11. Lo CJUV à	Ri CJP?UV à BD á?	To CD? JPUV à
12. Lo CDJUV à	Ri C? D? JUV à P Ø	To JUV à
13. Lo CDJUV à	Ri CDUV à J á? B Ø	To UV à

Pri teh zloženkah bi se bilo najbolje odločiti za varianti á/à. Celo *repat* so naglaševali sedaj z á sedaj z à. — Pri ocenjevanju posameznih informatorjev so Lo, Ri in To bili pogosto različnega mnenja (Kako je z Ba, se iz njegovega zapisa ne vidi). Precej je tudi nesigurnosti. Primerjaj spodnjo preglednico v kateri so na levi z velikimi črkami zaznamovani diktorji, pred ulomčnim oklepajem identificirani dolgi, za njim pa kratki samoglasniki:

	Co	Ri	To
C	2/10	1/10	6/ 6
D	6/6 (2?)	8/ 4	9/ 3
J	5/ 7	7/ 5	4/ 8
P	9/ 3	3/ 8 (4?)	9/ 3
B	8/ 4	9/ 1	10/ 2
U	0/12	0/12	0/12
M	9/ 3	9/ 3	10/ 2
V	3/ 9	2/10	5/ 7
	42/54	39/53	53/43

Zanimivo in ilustrativno je, da drugo branje poizkusne osebe J ni bilo enako prvemu pri naslednjih besedah: *toponos*, *brzopet*, *dolgolas?*, *kratkorep*, *dolgovrat*, *golorok*.²

3. Pri svojih študentih in drugje sem postal pozoren na izginevanje kračine pri deležniku na -l, če je pred -*u* samoglasnik e (predvsem glagoli na -*eti*, -*im* in *e-tie-jem*. Spet sem sestavil primerno besedilo.

2. V pravorečno-pravopisni komisiji je bilo približno v tem smislu tudi sprejeto stališče za novi slovar knjižnega jezika.

Skopuh je zelo rad štel denar, ki ga je imel ko plev.
 Tone je koruzo oplel, ječmen pa požel.
 Ostrmel in zavzel se je nad čudežno lepoto.
 Potok je žuborel in pel, kakor da bi bil tudi sam vesel.
 Preštel sem ves denar, vzel pa prav nič.
 Ko bi bil res imel, po čemer je tako hrepenel, bi si želel še več.
 Kje si pa sedel?
 Vzel je, kar si mu pripravila, in odšel.
 Ta list je že močno orumenel in skoraj preperel od starosti in vlage.
 Če boš uspel, le glej, da se ne boš prevzel!
 Omedlel je, premislite, omedlel, ko je videl tisto kri!
 Plevel je zelenel, da je bilo kaj, krompir pa je bil skoraj uvel.
 Kruh mi je pošel, kje bi vzel drugega?
 Kanarček se je malce ogrel, potem pa začel peti.
 Splel sem košaro, kot ste želeli.
 Obraz mu je potemnel.
 Nisem rekla ne bev ne mev!
 Sever je poti zamel; skozi okno zrem po vasi, skoraj bi kosminke štel.
 Tiste dni je veliko mlel in si zadovoljno mel roke.
 Objel me je in me jel ogledovati: saj sem res zrasla med tem.
 Zavrel nam je mleka, vzel skodelice in nam potešil žejo.
 Ivan je ves zardel zmajeval z glavo.
 Z odra je zadonel prelep napev: vse nas je prevzel.
 Kačji lev je zagnal na pepel in odšel v hlev.
 To ni niti odsev prave lepote.
 Krim odmev bo dal.

Anketa je dala naslednje. Med 637 primeri je v izgovoru spikerjev rahlo prevladovala dolžina, tj. -él: dolgih ozkih e-jev je bilo 343, kratkih širokih pa 294. Treba bi bilo pisati *imél* in *imèl*, pri čemer je -él bolj starinsko in narečno. Tip *žêlêl* se še dobro drži, vendar je tudi *žêlél* že pogosto (23 — 17 primerov). *Žêlél* bi pisali — če sploh — za *žêlêl* po oznaki *tudi* (ki v slovarju pomeni, da je manj pogostno).³

4. Nejasno je bilo tudi, kako se izgovarja nekdanji nenaglašeni jat. Besedilo za diktiranje je bilo naslednje:

— Dekle je šlo v čevljarju, ki je imel delavnico nedaleč od semenarne. Na klopi ob rečici sta dremala berača: dala jima je nekaj beličev, ki jih je imela pri sebi. Iz kleti je udarjala plesnoba, med drevesi so se belile plenicе. Starejši človek je sledil dekletu z dremotnim pogledom. V gostilnici Oreh se je krepčal možak z leseno nogo, ki je sicer navadno rezljal ob mostu. Fant in dekle, ki sta sedela v obetajoči se mesečini ob rečici, sta se nečemu smejala. Ona je z levico nekam kazala. Bogve kakšne reči in resnice sta reševala. Pri železniškem prelazu je stari človek še vedno rezljal kipce, na vrtu za črevarno so se sušila čreva in napihnjeni mehurji, podobni mehovom. Hiše so se vedno bolj redčile. Kmetje so po peščenem cestišču vozili domov seno. Nekje je z vso silo pela sekira, kresnice

3. Pravorečno-pravopisna komisija za novi slovar pri SAZU se je odločila za -él in -él, tipa *žêlél* pa ni priznala.

so si svetile po zračnih poteh. Lepota večera je dekleta prevzela, da bi bilo skoraj zgrešilo čevljarjevo hišo.

— Potica je videti pečena.

To je beden človek, pravi bednež, kot se reče.

— Bežal je in bežal, dokler je mogel bežati. Tudi ženske so bežale, ko so pobegnile iz taborišča. Upehane so nato sedele v svojih obledelih oblekah ob vodi, ki se je bleščéča vila ob brežiču. Po bližnjih zelenih bregovih je bilo vse polno cvetov, trava se je cedila od soka. Niso prav vedeli, kam naj se podajo. — Videla, beden, beži, bežale, pobegnile, belilo, belica, beležiti, besneti, besnež, cedilo, precejen, cenen, ceniti, cestinar, v ceveh, cvetovi, zmešali, onemiti, plevel, resnica, reši se!, odrešenik, sejati, seno, semena, slepota, najljubeznivejši, lenuh, orehovina, členitev, razdeli!, kodelja, okrepi se!, lenoba, ne poleni se!, lesen.

Poslušanje posnetkov (tokrat je bilo diktorjev nekaj manj, med njimi tudi A. Radoševič = R) je dalo naslednje ugotovitve:

Če je jat nenaglašen, se izgovarja široko.

Naglašeni jat je ozek, če je akcent stalen (*béden, bédnež, bésnež*), vendar je pri D. in R. v navedenih primerih že širina: morda je na to vplivala pejorativnost. — Če je pri glagolih v sedanjiku naglas na *-im*, je v del. na *-l* v moškem spolu ednine širina (pretežno v Ljubljani) ali ožina (Dolenjska, a tudi v Ljubljani izjemoma); v velelniku je pri nekaterih glagolih samo širina (*razdéli, okrépi, preblédi* (1 manj), *bléšči* (2 manj)). Samo *poleni se* je bil vedno ozek (vendar je U., vprašan še enkrat, govoril *poléni se*) in *beži*, ki ima širino le dvakrat, petkrat pa ožino. (Pri teh dveh gre morda za vpliv (*lén*) — *léna* in *bég*.)

Predlagam pisavo: *bêžal* in *béžal* ter *razdéli*. Samo izjemoma *bêži* in *béži* oz. *poléni se* — *poléni se*.

5. Prav tako še neustaljena je velikost in deloma kakovost pri priponah *-ijan, -jan, -an, -ant, -ent, -entka, -entski, -entnost, -entstvo*. Sestavil sem naslednje stavke:

Naši konzumenti dobijo pet procentov popusta.

Kopanski župan ni le dober občan, temveč skoraj modrijan.

Protestant Trubar je moral domovino zapustiti.

Dividende so letos prav visoke.

Tale arestant je velik prevarant in intrigant; bil je liferant banan.

Vaščan, tržan in meščan se nikoli niso prav lepo gledali.

Umrli je brez testamenta in brez argumentov.

Mesec je zemljin trabant.

Gospod Dolgan je res velikan, sicer pa znan teleban in grobjan.

To je pravi pedant, sicer pa ignorant, da bi bil pravi reprezentant.

Ana je v svojem elementu, sicer so pa tudi abstinenti ljudje.

Bršljan sem dobila, goban pa ni bil niti en naprodaj.

Fant, zabušant si, da ti ga ni para.

Docenti, rekonvalescenti in prezidenti imajo skupno samo pripono *-enti*.

Dvorjan je navsezadnje tudi zemljan, če že ne državljan.

Pamet nučaj pa gvant šparaj.

Iz tega cementa bo malo fundamenta.

Tisti gorjan nosi po stari navadi samo en uhan.

Ministranta spominja na ministra prvi del besede.
 Kongruenca je iz sintakse, konkurenca pa iz pravlјice.
 Pesjan in nebeščan imata malo skupnega.
 Vse bi zmetal godcem v škant.
 Marsikdo ne ve ničesar več o zakramentih, argumentih in talentu.
 Naš Italijan ali Norvežan, ali kar že je, je pravi pogan.
 Novi avskultant je velik pedant.
 Pacientka, pravzaprav rekonvalescentka, študentka prava, je še zmeraj s strahom gledala instrumente.
 Tale lokvanj mi je dal neki barjan.
 Potrebna bi bila nova urgenca.
 Ta sekvenca mi je pa nekako znana.
 — Teleban, dvorjan, barjan, nebeščan, zemljan, modrijan, vaščan, bršljan, bikan, gorjan, kaplan, dekan, uhan, Triglavan, državljan.
 — Argumenta, cementa, talenti, zakramenti, pergamenten, konventa, pretendenti, subskribenti, študenti, šmenta, recipientu, inteligentka, suficienca, abstinenca, momenti, instrumenti, akcenti, talenti, patenti, prezentski, regentski, insurgentka, inteligentka.
 — Ignorant, trabant, pasant, prevarant, avskultant, zabušant, protestant, life-rant, intrigant, pendant, pedant, reprezentant, fant, debitant, gvant, štand, simulant, demonstrant, tangenta.

Po slušni identifikaciji sem podal naslednje poročilo:

1. Pripone *-ijan, -jan in -an*:

Pripona *-ijan* ima vedno dolgi *á*.

Priponi *-an in -jan* imata *a* večinoma dolg (475 — 265 primerov). Kračino imajo le najbolj pogostni (staroakutirani) primeri (*župàn, nebeščàn, občàn*). (Kratek naglašen *à* ima tudi lastnoimenski tip *Dolgàn*, kar pa ne spada sem.) Narečno — gorenjsko in dolenjsko — je kračina bolj pogosta: Kozlevčarjeva npr. ima kratek naglašen vokal pri imenih loci (kadar ne gre za lastna imena), stare akutirane primere in pejorative; Tomšič izgovarja kratko tudi imena prebivalcev, izpeljana iz lastnih imen (npr. *Celjàn*).

Priporočam naslednjo rešitev: razen izjemoma (npr. *župàn*), bi tudi pri besedah s kratkim naglašenim vokalom pisal na drugem mestu tudi dolgega. Pri besedah, ki pomenijo kaj zaničljivega (morda spada po nastanku mednje tudi *Dolgàn*), bi pisal dolgo in kratko. Besede, ki imajo ta *a* cirkumflektiran, poznajo samo dolžino (*velikán*). — Težnjo po podaljšanju vzdržujejo poleg analogije po drugih sklonih primeri s cirkumfleksom (v narečjih lahko tudi z novim akutom) v zadnjem zlogu.

2. Pripona *-ant*:

Prevladuje dolg vokal (243 — 142). Največ kratkih ima po lastnem zapisu Kozlevčarjeva (9 kratkih — 3 dolge), približuje se ji identifikator Tomšič (42 kratkih in 46 dolgih), potem Rigler (36 kratkih in 57 dolgih), Bajec (32 kratkih in 64 dolgih), Toporišič (23 kratkih in 73 dolgih). — Mislim, da Dolenjci zaradi vpliva narečja slišijo več kratkih, kot jih v resnici je: za posamezne besede se vidi, da so tem večkrat kratke, čim bolj stare so (*protestant, arestant*).

Predlagam: Pišimo vse dolgo, tistim, ki pomenijo kaj zaničljivega (*prevarant*), pa pustimo tudi kračino. (*Protestant gre vsaj prvotno tudi mednje.*)

3. Pripone -ent, -entka, -entski, -entnost, -entstvo:

Naglašeni vokal je pri teh priponah širok. Pri U in P se za -ent uveljavlja načelo: širina, pri izrazih, ki pomenijo predmet, ožina pri tistih, ki označujejo osebo. Pripona -entka je enaka priponi -ent. Pri priponi -enca se še trdno drži ožina, vendar se najde tudi že širina: dosledno pri Cevcu, nestanovitno pri R in J. Posamezne redke primere bi pri sufiksu -enca lahko pisali razen z ožino tudi s širino (npr. *konkurenca*). Tako bi izjemoma kdaj lahko pisali tudi namesto -ênta ozko, tj. -énta (*študênta in študénta*).⁴

6. Da je bilo veliko nejasnosti tudi pri kratkem nedoločniku (imenujem ga pogovornega), je bilo v JiS že govor.⁵ Za diktorje sem sestavil naslednje besedilo:

Po daljšem času je Marija hotela skočit malo v mesto in si spotoma preskrbet kakšno stvar iz trgovine. Sprva je nameravala krenit že dopoldan, ker pa je hotela kot vedno doma vse postorit, to je, postlat, pomest in stanovanje prezračit, prineset premoga in zakurit peči itd., se je vse tako zavleklo, da ni mogla it nikamor, saj je bilo že treba začeti pripravljat za kosilo.

Štedilnik ji je nagajal, da je bilo kaj: ni in ni hotel vleč, zato tudi goret ni moglo. Res bi si bilo dobro priskrbet plinski štedilnik, si je mislila, ko nika-kor ni hotelo prav zagoret in se razžaret. Ker si je namenila dat na mizo spet enkrat boljše kosilo, je morala z vsem kar hitet. Meso je bilo žilavo in se ni dalo prav mlet, zato ga je morala sesekljat, še prej pa seveda nož dobro nabrusit in naostrit. Potem je bilo na hitro treba stret nekaj glavíc česna, osolit, dobro premešat in dat na neprevročó mast čebule. Ko je ta začela rumenet, je pride-jala pripravljeno zmes. Seveda je bilo med tem treba uredit še veliko drugih stvari, pa tega nam skoro ni treba pripovedovat, saj vsi vemo, kako je. Morala je skratka ves dopoldan tekat in bezljat sem in tja, stat na nogah; niti za tre-nutek ni bilo časa sest, kaj šele sedet. Ker se je čas hitro odmikal, se je začela še bat, to je, začelo jo je skrbet, ali bo res vse o pravem času nared.

Ko je bilo vse gotovo, je bila utrujena, da se ji ni ljubilo govorit ne z otroki ne z možem, ki so drug za drugim začeli kapljat domov k skledi. Začeli so ji pripovedovat, kaj vse so doživeli. Starejši je pravil, da so se učili pet novo pesem, pri gospodinjstvu pa plest nogavice, peč jajca, seč ali sekljat meso, samo prest in plet da se niso učili, si je smrkavec upal reč. Skoraj omotična je še slišala, da je po pločnikih toliko snežnice, da je treba prav brest do pasu, skakat in poskakovat levo in desno, pri tem pa še pazit na soobčane, saj jih ne smeš poškopit in s tem razjeziti in sploh še kak -it. Ko so končno mogli sest za mizo, so otroci takoj začeli s tekom jest, tako da jih je morala svariti, naj se nikar ne bašejo tako kot . . . Mož si je po kosilu želel kaj popiti, kaditi pa zaradi otrok nikoli ni maral pri mizi.

Po kosilu je bilo treba vse pomiti, pospraviti in počedit, in ko se je začelo mračiti, sta se z možem res odpravila trošit denar, to se pravi, nakupovat po novih cenah.

4. Približno tako sprejela tudi pravorečno-pravopisna komisija pri SAZU.

5. Prim. JiS 1966, 264—265; J. Toporišič — Pogovorni nedoločnik.

Obdelava govora diktorjev je dala naslednje poročilo:

Glagoli na *-áti -ám* imajo pogovorni nedoločnik na *-át; bat se* je enakokrat dolgo kot kratko, *stat* pa večkrat kratko kakor dolgo: torej pišimo pri teh dveh na prvem mestu kratko, na drugem dolgo. (Oznaka za drugega je *in.*) Tako kot glagoli na *-áti -ám* gredo sploh glagoli na *-áti*, če imajo tudi deležnik na *-l* naglašen na glagolski priponi: *kupovát, daját, poslát*.

Glagoli na *-éti -im* imajo v pogovornem nedoločniku *-ét*.

Glagoli s korenskim ozkim *e* (v nedoločniku atematski) imajo ta *e* v pogovornem nedoločniku prav tako ozek: *vléč, začét, strét*.

Glagoli na *-íti -ím* imajo v pogovornem nedoločniku večkrat dolgi kot kratki *-i-* (razmerje je 186 — 101). Vendar so različni identifikatorji slišali različno. Tako je stanje naslednje: po Ri. in To. bi bilo treba pisati samo dolgo, po Ba. in Lo. pa kratko in dolgo. Priporočljivo bi bilo napraviti še eno anketo: v njej bi bilo treba pomešati nedvomno dolge naglašene *i-* je s temi iz pogovornega nedoločnika (npr. iz namenilnika in sploh cirkumfektirane).

Drži paralela med opisnim deležnikom na *-l* in namenilnikom pri glagolih na *-íti — -im*: *nôsíl = nôsít*. Netipični *govorit* ima petkrat *govôrit* in štirikrat *govórit*. Zaradi sistema bi pisal *govórit in govôrit*.

Zapiski, ocene in poročila

ZAKAJ V PREKMURJU SAMO DVOJEZIČNE ŠOLE?

Problem dvojezičnih šol v Prekmurju je star in boleč deset let, torej toliko časa, kolikor obstajajo dvojezične šole. O zgodovini nastanka teh šol imam pomanjkljivo znanje, ker se mi tudi ni zdelo potrebno, da bi mu šel globlje do vzrokov. Zanimalo me je predvsem današnje stanje in predvsem sem iskal poti, kako bi pomagal staršem in otrokom, da se te razmere, ki so danes prav tako pereče, kakor so bile pred desetimi leti, končno popravijo in uredijo tako, kakor predpisuje ustava in zakon in kakor to želijo starši otrok, ki pa do sedaj teh pravic niso mogli in niso smeli uveljavljati.

Ideja o dvojezičnih šolah je vzniknila v zveznih političnih forumih. Namen zadnje ni bil slab, saj je bilo mišljenje tako, da bi z dvojezičnimi šolami, kjer bi se učilo pol ure v enem in pol ure v drugem jeziku, pripomoglo prvič k zblizanju med matičnimi narodi v Jugoslaviji in drugimi narodnostmi, drugič pa naj bi te šole pomagale k zblizanju s sosednimi narodi. Vendar v teh priporočilih zvezni politični forumi pravijo, da naj se dvojezične šole ustanavljajo samo tam, kjer bi se s takim načinom šolanja strinjali tudi njihovi starši.

Ustanavljanje takih šol, kjer bi se poučevalo pol ure v enem in pol ure v drugem jeziku, da bom bolj natančen, kjer bi pri pouku bila zastopana enakovredno oba jezika, so se lotili v Vojvodini in Sloveniji. V Vojvodini so se ravnali po ustavi in zakonu. Nekaj takih dvojezičnih oddelkov so ustanovili kot eksperiment po privolitvi staršev. Kolikor sem dobil gradiva iz Vojvodine o tem pouku in kolikor so mi povedali slovenski pedagogi, ki so bili v Vojvodini, so po kratkem obdobju take dvojezične oddelke ukiniti in se vrnili k prejšnjemu šolanju otrok v materinem jeziku. Sistem dvojezičnega pouka se je izkazal kot neuspešen in nenaraven in je zdaj v Vojvodini že pozabljen. Prišli so do sklepa, da so za tak dvojezični pouk potrebni naslednji pogoji: 1. da so tu otroci družin, v katerih govorijo oba jezika, 2. da otroci brezhibno govorijo oba jezika, 3. da učitelji brezhibno obvladajo oba jezika, 4. da starši dovolijo, da njihov otrok obiskuje tak dvojezični oddelek.

* Prebrano na izrednem občnem zboru Slavističnega društva Slovenije v Kranju 27. septembra 1969.